

УДК: 792.8 (091)= 7.034:792.82:7.071.2

Кандидат мистецтвознавства, доцент Шариков Д. І.

Інститут мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

**РИТМОПЛАСТИЧНИЙ ТА АВНГАРДНИЙ ЧИННИКИ В
ХОРЕОГРАФІЇ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті вперше у вітчизняному мистецтвознавстві проаналізовані чинники ритмопластичних форм та авангардних і модерністських танцювальних форм. Аналізуються головні поняття, які створюють систему сучасної хореографічної термінології. Визначаються їх формальні, технічні, стилістичні та виражальні особливості застосування у сучасній хореографічній культурі.

Ключові слова: сучасний танець, сучасна хореографія, сучасний балетний театр, ритмопластика, хореографічний стиль, авангардні танцювальні форми, модернізм.

Шариков Д. И. Ритмопластический и авангардный факторы в хореографии XX века / Институт искусств Киевского университета имени Бориса Гринченко.

В статье впервые в отечественном искусствоведении проанализированы факторы ритмопластических форм и авангардных и модернистских танцевальных форм. Анализируются главные понятия, которые создают систему современной хореографической терминологии. Определяются их формальные, технические, стилистические и выразительные особенности применения в современной хореографической культуре.

Ключевые слова: современный танец, современная хореография, современный балетный театр, ритмопластика, хореографический стиль, авангардные танцевальные формы, модернизм.

Sharykov D. I. Rythmoplastical and avant-garde factors in choreography the XX-th century / Institute of Arts of Kyiv University named of Boris Grinchenko.

In the article for the first time in Russian art history analyzed factors ritmoplastika forms and avant-garde and modern dance forms. Analyses the main concepts that form a

system of modern choreographic terminology. Determined by their formal, technical, stylistic and expressive features of application of modern choreographic culture.

Keywords: contemporary dance, modern dance, contemporary ballet theatre, rythmoplastica, choreographic style, avant-garde dance forms, modernism.

Вступ

Проблема, якій присвячене дослідження, є цікавою тим, що у вітчизняному мистецтвознавстві аналізуються і розглядаються цілісні поняття і терміни ритмопластичних та авангардних чинників хореографічної культури ХХ століття.

Метою є – схарактеризувати і визначити формальні, технічні, стилістичні та виражальні особливості методів ритмопластики та виражальних модерністських форм хореографічної культури ХХ століття.

Завданнями є:

- проаналізувати наукові дослідження у даній галузі даної проблематики; визначити особливості чинників хореографічної культури ХХ століття;
- висвітлити ознаки та характер виконання методів ритмопластики (Франсуа Дельсарта та Еміля Жак-Далькроза) та виражальних модерністських форм (футуризму, сюрреалізму, абстракціонізму, кубізму, конструктивізму) хореографічної культури ХХ століття.

Наукові дослідження у даній галузі даної проблематики представлені – Голденбергом Роз Лі, Мішелем Марселем, Григоровичем Ю.М., Нікітіним В.Ю., Красовською В.М., Пасютинською, В.М., Худековим С.Н., Шариковим Д.І.

Голденберг Роз Лі у праці «Мистецтво перформансу: від футуризму до сьогодення» проаналізував витoki формування теорії перформансу, базуючись на авангардних новітніх течіях початку ХХ століття. Визначив характеристики, виражальні засоби, формально-технічні чинники, представників модернізму в живописі, музиці, театрі, балеті напрямів – футуризму, конструктивізму, дадаїзму, сюрреалізму, кубізму, абстракціонізму, баухаузу, експресіонізму. Проаналізував творчість представників та їх виражальні засоби перформансу сьогодення в США, Німеччині, Франції, Італії, Бельгії, Великій Британії.

Красовська В.М. у праці «Радянський балетний театр 1917–1967 рр.» проаналізована шляхи розвитку балету ХХ століття в Росії; творчість і новації Михайла Фокіна; «Російські сезони»; модерністські тенденції та імпресіонізм у танці; творчість Айседори Дункан, Миколи Форегера, Касьяна Голейзовського, Олександра Горського, Федора Лопухова.

Шариков Д.І. проаналізував і узагальнив генезис хореографії ХХ століття; довів, що розвиток хореографічної культури ХХ століття відбувався завдяки новітнім і синтезованим танцювальним формам. Запровадив у науковий обіг спеціальні терміни із сучасної хореографії: «формально-технічний чинник», «авангардний чинник», без визначення яких неможливо чітко систематизувати структуру хореографічної культури ХХ століття. Запропонував власні схеми сучасної хореографії з їхніми описами. Склав перший словник понятійно-категоріального апарату сучасної хореографії.

Формально-технічний чинник [4, с. 41] пов'язаний з *ритмопластикою*. Зародженню танцю модерн в Америці, альтернативних форм танцю (конструктивізм, баухаус, експресіонізм), імпресіоністичних і неокласичних тенденцій, а також ритмічності джазу передувало поширення ідей трансформації часового ритму, який сприймається слухом, точний ритм пластично вільних рухів тіла. Ці ідеї набули втілення в так званому ритмопластичному танці, а точніше – гімнастиці, бо його засновники не вважали себе хореографами і не пов'язували свою діяльність з танцем. Ритмопластика органічно поєднала два протилежні принципи: *повне підкорення внутрішнім законам музичної форми, що диктує ритмічну організацію рухів, і їхня вільна пластична розробка, не пов'язана з жодною танцювальною традицією*.

Одним з найяскравіших представників ритмопластики був *Франсуа Дельсарт* (1811–1871 рр.) [5, с. 3–8]. Він не встиг зафіксувати власної системи через початок війни та тяжку хворобу. Учні та послідовники зібрали його вцілілі записи на шматках паперу, обкладинках книжок, пюпітрах і навіть на столах.

Франсуа Дельсарт вважав жест цілеспрямованим та органічно пов'язаним з переживанням. Він надавав переваги жесту несвідомому, проте викликаному

емоційним станом людини. Спостерігаючи за пластикою дітей, які виражають свої почуття несвідомо, Франсуа Дельсарт систематизував рухи за їхньою відповідністю певним почуттям – радості, горю, ненависті тощо. Для точності він порівнював усі рухи, пози й жести із зображеннями у творах класичного живопису та скульптури, а також вивчав структуру кожного руху у зв'язку, як сказали б зараз, із біомеханікою людського тіла.

Вчення Дельсарта ніяк не було пов'язане з мистецтвом музично-пластичного вираження. Це здійснив *Еміль Жак-Далькроз* [5, с. 10–12], Франсуа Дельсарта з новою сферою художньої творчості – музикою.

За основу своєї системи він обрав учення про ритм як синтезуючий елемент органічного злиття музики з пластикою. «Ритм музики та ритм у пластиці» тісно поєднані між собою. 1892 р. Еміль Жак-Далькроз розпочав розробку нової системи для розвитку слуху та відчуття ритму музикантів. Навчаючи студентів, він помітив, що трактування під час співу викликає в учнів певні м'язові відчуття. Спочатку цю рефлекторну реакцію закріплювали відбиванням такту долонями, потім долучились ноги, а далі ритмічний малюнок музики почали передавати кроками.

«*Евритмічне*» вчення Еміля Жака-Далькроза – це спроба стерти естетичні відмінності, що начебто заважають злиттю двох мистецтв. Таке завдання виконували і його послідовники (зокрема, Ленінградський інститут ритму, створений на початку 20-х р. р. ХХ ст.), запропонувавши перенести музичний ритм з часу в простір й створити абстраговані, «*просторові*» форми музики. У 1915 р. в Женеві було відкрито Інститут Жака-Далькроза. Запропонована ним система тренажу, взята за основу викладання в цьому закладі, сприяла розвитку абсолютного слуху, музичної та пластичної імпровізації. [3, с. 122].

Авангардним чинником [4, с. 48] є новітні течії в мистецтві початку ХХ ст., які, пориваючи з реалістичною традицією, вбачають у руйнуванні усталених естетичних принципів, засобів створення художньої форми основний шлях для досягнення мистецтвом свого призначення. Їх називають загальним терміном *авангард*. Серед цих засобів – підкреслена емоційність, безпосереднє звернення до

почуття (*експресіонізм*), культ машини, протиставлений недосконалості людини, уявлення про «самодостатність» слова (*футуризм*), руйнування будь-якого сенсу (*дадаїзм*), «психічний автоматизм», вплив на підсвідомі імпульси (*сюрреалізм*) тощо [2, с. 303].

Однією з ранніх *авангардних течій* у європейському мистецтві 10–20-х рр. ХХ ст. був *футуризм*. У 1915 р. з'явився «*синтетичний театр*» [1, р. 26–27], що мав на меті виразити у виставі всю історію в кількох словах, рухах. У 1918 р. в Парижі, були поставлені «Пластичні танці» балетмейстера *Франсуа Денеро*, зокрема, «танець бездушних маріонеток», там же у 1919 р. – футуристичний балет *Іво Панаджі* на музику Ігоря Стравінського «Механічний балет» [1, р. 24]. З 1917 р. розроблено маніфест футуристського танцю, згідно з яким людське тіло зображувалося як мотор. Футуристична абсолютизація динаміки та сили, творчого свавілля.

У 20-х рр. ХХ ст. у Франції сформувався *сюрреалізм*. У 1921 р. *Жан Кокто* створив балетну постановку, у якій актори представляли фонографічні машини з ріжками, що стирчали з ротів. Дію супроводжував хоровий спів. Тоді ж Зара поставив шоу «Газове серце», костюми до якого було створено за ескізами Соні Деланц. Актори зображували статуї та дорогоцінності. У 1924 р. було поставлено балети «*Меркурій*» і «*Relache*» [1, р. 90], що стали закликком до відчуття нового.

«*Баухаус*» – вища школа будівництва і художнього конструювання. Баухаус був студією з вивчення мистецтва, *втіленням ідеї синтезу мистецтва і сучасної техніки*.

Розвиток *абстрактного конструктивізму* [4, с. 147–148] в Німеччині у 20-ті рр. став можливим завдяки роботі *Оскара Шлемера* в Баухаусі. Оскар Шлемер розглядав танець як чітко розраховану конструкцію. Він створив власну теорію танцю [3, с. 102–104], всебічно проаналізував теорію і практику, визначив суперечливості між класичним танцем у балеті та танцювальним перформансом як «суперечність Аполлона й Діоніса».

Основою танцю він вважав експеримент, а протягом 1926–1927 рр. він представив „Танець жестів” як танцювальну демонстрацію абстрактної теорії.

Шлемер створив графічну систему пересувань сценою; одяг акторів було витримано в кольорах веселки, використовувалися звичайні та „геометричні” жести. 1927 р. він розділив сцену кутами та діагоналями, вписаними в коло.

1915 р. в Петербурзі відбулася перша виставка футуристів. Вони, як і конструктивісти, об’єднали свої ідеї для театру під назвою „виробниче мистецтво”. Синтезатором кубічного конструктивізму в Росії став *Микола Форежер*. У 1920 р. було створено «Театр чотирьох масок», що був носієм ідей соціалізму. На його сцені студенти ставили скетчі: «Будьте ласкаві з конякою» (1922 р.) – спектакль, у якому постійно змінювалися декорації, оберталася сцена і пролітали літаки; «Викрадення дітей» (1922 р.), у якому елементи мюзик-холу поєднувалися з кінематографічністю; «Механічні танці» (1923 р.), у якому один танець імітував трансмісію, а інший – роботу станка. [4, с. 62]

Висновок.

Отже, на сьогодні, у сучасному світовому мистецтвознавстві та хореології можна вважати, що:

– формально-технічний чинник пов’язаний з практичними дослідженнями в галузі ритму та зв’язку руху і музики, створенням системи ритмопластики – Франсуа Дельсартом і Еміль Жак-Далькрозом, що зумовило виразність руху та поєднання його з музикою і ритмом, стимулювало зародження таких напрямів і стилів сучасної хореографії, як імпресіонізм, неокласицизм, джаз, модерн;

– авангардний чинник пов’язаний з футуризмом, сюрреалізмом, абстракціонізмом, кубізмом, конструктивізмом, що сприяли реформуванню й синтезу в розвитку сучасної хореографії, що виявилось у новій формі рухів танцювальної побудови. Так, футуризм – на маніфестаціях і новітніх технологіях; сюрреалізм – на підсвідомому й ірреальному світі; абстрактний конструктивізм – це певні асоціації; кубічний конструктивізм – показ механічних процесів.

Знання їх теорії та практичного втілення вкрай необхідне в професійному навчанні артисту балету, викладачу хореографічних дисциплін, балетмейстеру-постановника, науковцю хореологу.

Література:

1. Goldenberg R.L. Performance Art: from Futurisme to the Present / R. L. Goldenberg. – Singapore : Thames & Hudson world of art, 2000. – 232 p. : ill.
2. Энциклопедия искусства XX. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 352 с.: ил.
3. Красовская В.М. Советский балетный театр 1917–1967 гг. / В. М. Красовская. – М. : Искусство, 1976. – 376 с. : ил.
4. Шариков Д.І. Теорія, історія та практика сучасної хореографії. Генезис і класифікація сучасної хореографії – напрями, стилі, види. Словник : монографія / Д. І. Шариков. – К. : КиМУ, 2011. – 208 с.
5. Шкарабан М. Франсуа Дельсарт. Система виразності людини / Шкарабан М. – К.: «Nascentes» 1998. – 28 с.

References:

1. Goldenberg R.L. Performance Art: from Futurisme to the Present / R.L. Goldenberg. – Singapore : Thames & Hudson world of art, 2000. – 232 p. : ill.
2. Энциклопедия искусства. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 352 с. : ил.
3. Красовская В.М. Советский балетный театр 1917–1967 гг. / В.М. Красовская. – М. : Искусство, 1976. – 376 с. : ил.
4. Шариков Д.І. Теорія, історія та практика сучасної хореографії. Генезис і класифікація сучасної хореографії – напрями, стилі, види. Словник : монографія / Д. І. Шариков. – К. : КиМУ, 2011. – 208 с.
5. Шкарабан М. Франсуа Дельсарт. Система виразності людини / М. Шкарабан– К.: «Nascentes» 1998. – 28 с.